

JADIDCHILIK FAOLIYATINING IJTIMOYIY-FALSAFIY AHAMIYATI

Rahmonova Sanoat Shuhrat qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti Tarix va filologiya kafedrası o'qituvchisi.

rahmonovasanoatshuhratqizi@oxu.uz

Turopova Shaxlo Shokir qizi

Ijtimoiy fanlar va texnika fakulteti

Tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) 2-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15277270>

Annotatsiya. *Buyuk ma'rifatparvar bobolarimiz tomonidan olg'a surilgan g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlar, turli millat va elatlar o'rtasida bag'rikenglik va hamjihatlik tamoyillarini qaror toptirish bilan birga, milliy manfaatlarni himoya qilishga qaratilgan intilishlar hozirgi murakkab va tahlikali zamonda barchamiz, avvalo, yoshlarimiz uchun chinakam ibrat namunasidir. Ularning hayoti va jasorati bugungi tinch va osoyishta kunlarga osonlik bilan erishilmaganini eslatib, milliy istiqbolimizni, jonajon Vatanimizni ko'z qorachig'iday asrashga doimo da'vat etib turadi.*

Kalit so'zlar: *Ma'rifatparvarlik, Jadidchilik, Qrim, Ismoilbek Gasprinskiy, Turkiston, Buxoro, Xiva, Samarqand, Toshkent, Turon truppasi, gazeta, jadid darsliklari, Munavvar qori Abdurashidxonov, Rossiya.*

Jadidchilik yoki **jadidizm** ([arabcha](#): جديد *jadīd* — yangi) – XIX asr oxiri XX asr boshida [Turkiston](#), [Kavkaz](#), [Qrim](#) va [Tatariston](#) ziyolilari hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy, ma'rifiy harakat. Jadidchilar zamonaviy dunyoning rivojlanish talablariga moslashish zarurligini tushungan ziyolilar edi. Ular jamiyatni uyg'otish, ilm-fan va ma'rifat orqali orqada qolgan holatdan olib chiqishni maqsad qilgan. Uning ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini quyidagi asosiy jihatlar orqali ko'rishimiz mumkin

- ✓ **Ijtimoiy ongni uyg'otish;**
- ✓ **Tarixiy zaruriyatni anglash;**
- ✓ **Yangilanish g'oyasini ilgari surish demakdir.**

Taraqqiyot va dunyoviy bilimlarni qadrlash Jadidchilar diniy ta'limot bilan bir qatorda dunyoviy fanlarni ham o'rganishni targ'ib qilgan. Bu esa ijtimoiy tafakkurda ilmga bo'lgan munosabatni o'zgartirdi:

- ✓ Inson erkin fikrlashga haqli;
- ✓ Bilim – taraqqiyotning asosiy kuchidir;

✓ Ma'rifat – jaholatga qarshi kurash vositasidir.

Jadidchilik dastlab XIX asrning 80-yillarida Qrimda [Ismoil Gaspirali](#) rahbarligida [grim tatarlar](#) o'rtasida vujudga kelgan. Jadidchilik harakati namoyandalari ko'pincha o'zlarini *taraqqiyparvarlar*, keyinchalik *jadidlar* deb atashgan. O'sha davrning ilg'or taraqqiyparvar kuchlari, birinchi navbatda, ziyolilar mahalliy aholining umumjahon taraqqiyotidan orqada qolayotganligini his etib, jamiyatni isloh qilish zaruriyatini tushunib yetgandilar. Jadidchilik mohiyat e'tibori bilan avvalo siyosiy harakat edi. Uning shakllanish va mag'lubiyatga uchrash davrlari bo'lib, ularni shartli ravishda to'rtga bo'lish mumkin. Turkiston, [Buxoro](#) va [Xiva](#) hududida bu davrlar 1895–1905; 1906–1916; 1917–1920; 1921–1929-yillarni o'z ichiga oladi. Bu g'oyalar o'z davrida *ijtimoiy uyg'onish*ni boshlab berdi.

Milliy o'zlik va madaniyatni saqlash Jadidlar O'zbek tili, adabiyoti, tarixini o'rganishga chaqirdilar. Mustamlaka siyosatining milliy qadriyatlarni yemiruvchi ta'siriga qarshi chiqdilar.

Falsafiy jihatdan bu – madaniy identiklik va milliy o'zlikni anglash masalasidir. Bu, bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan mavzudir. Jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlikka qarshi turish Jadidlar ayollar huquqlari, bolalar tarbiyasi, kambag'allar ta'limi kabi masalalarda ilg'or fikrlarni ilgari surgan. Ular ijtimoiy tenglik g'oyasini ko'tarib chiqqanlar. Bu ijtimoiy tengsizlikka qarshi falsafiy pozitsiyani bildiradi, Insonning qadriyat sifatida ko'rilishini targ'ib etadi. Yangi tafakkur maktabining asoschilari Yangi usul maktablarini tashkil etib, an'anaviy diniy ta'limdan farqli, erkin fikrlashga asoslangan bilim berishni yo'lga qo'yidilar. Bu maktablar orqali yosh avlodni zamonaviy tafakkurda tarbiyalashni maqsad qilishdi. Bu falsafiy nuqtai nazardan insonni ongli, tanqidiy fikrlovchi mavjudot sifatida tarbiyalashga yo'naltirilgan yondashuvdir. Turkistonni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma'rifat tarqatish, Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurash, Buxoro va Xivada konstitutsiyaviy monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o'rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish, barqaror milliy valyutani joriy qilish va milliy qo'shin tuzish kabi hurfikir g'oyalarni ilgari surdilar. Jadidchilik harakati ijtimoiy-falsafiy jihatdan. Jamiyat ongini uyg'otishga, Ma'rifat va ilmni asosiy qadriyatga aylantirishga, milliy o'zlikni anglashni mustahkamlashga, ijtimoiy adolat, tenglik va erkinlik g'oyalarini ilgari surilgan Yangi, zamonaviy tafakkur asoslarini yaratgan harakatdir.

Xulosa

Bugungi mustaqil O'zbekistonda Davlatimiz rahbari tomonidan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish borasida ilgari surilgan besh tashabbusning uchinchisi ham kitobxonlikni keng targ'ib qilishga bag'ishlangan.

Demak 110 yil muqaddam jadidlar tomonidan ilgari surilgan mavzu eskirgani yo‘q, o‘zgargani yo‘q. Milliy matbuot nashrlarini sahifama-sahifa, satrma-satr tahlil etmay, XX asr avvalidagi turkiy dunyo gazeta-jurnallarida Turkiston mavzusining yoritilish tendensiyalarini izchil tadqiq qilmay turib, jadidchilik harakati va jadid adabiyoti mohiyatini anglash mumkin emasligidan dalolat beradi. Ma’rifatparvar jadidlar ijtimoiy-siyosiy faoliyatini bugungi kun talablari darajasida o‘rganish va baholash hayotiy ehtiyoj ekanini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. B.Hasanov, N.Karimov. Jadid ma’rifatparvarlik harakatining g‘oyaviy asoslari. “Jadid ma’rifatparvarlarining milliy ta’lim, matbuot, adabiyot va san’atni rivojlantirishga qo‘shgan hissasi va uning Milliy g‘oyatarg‘ibotidagi ahamiyati” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy Anjuman materiallari, - Toshkent. “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi 2016.
2. Jadidchilik fenomeni [Matn] / D.Alimova – Toshkent: “Akademnashr”, 2022 – 272 b.
3. Turkiston Jadidchilik harakati tarixidan / R.Sharipov-Toshkent: “O‘qituvchi”, 2002-175 b.
4. Рахмонова, С. (2024). HARMONY OF EDUCATION AND TRAINING. Журнал универсальных научных исследований, 2(5), 366-375.
5. Ramatov, J., Hasanov, M., & Rahmonova, S. (2024). TA’LIM TIZIMI MODERNIZATSIYALASHUVINING IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4(8), 160-172.
6. Rahmonova, S. S. Q. (2024). O ‘ZBEKISTONDA AMALGA OSHIRILGAN MA’NAVIY-MADANIY ISLOHOTLAR DINAMIKASI VA ASOSIY YO ‘NALISHLARI. International scientific journal of Biruni, 3(2), 95-104.
7. Rahmonova, S. (2024). SPIRITUAL AND EDUCATIONAL REFORMS ARE THE FOUNDATION OF A NEW UZBEKISTAN. Modern Science and Research, 3(12), 517–525. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/58031>
8. Xayrullayev U., Sayfutdinov, F., & Rahmonova, S. (2025). SHAYBONIYLAR DAVLATI VA USMONLI TURKLAR DAVLATI O‘RTASIDAGI DASTLABKI ALOQALAR TAVSIFI. Modern Science and Research, 4(1), 147–154. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/60142>
9. Rahmonova, S. (2025). IJTIMOYIY BEGONALASHUVNING OLDINI OLISHDA MA’NAVIY-MARIFIY ISLOHOTLARNING O‘RNI. Modern Science and Research, 4(1), 428–435. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/60835>

10. Rahmonova, S., & Yo'ldasheva, M. (2025). TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *Modern Science and Research*, 4(1), 367–374. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/63683>
11. Rahmonova, S. (2025). MA'NAVIY TARBIYA YUKSAK MA'NAVIYATNI TARBIYALASH VOSITASI. *Modern Science and Research*, 4(2), 850–857. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/66726>
Rahmonova, S. (2025). MA'NAVIYATNING TARAQQIYOTDAGI O'RNI. *Modern Science and Research*, 4(3), 800–803. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/72868> [More Citation Formats](#)
12. Gulyamov, A. A. (2024). JAMIYATIMIZNING IJTIMOIIY-IQTISODIY, MA'NAVIY-MADANIY SOHALARIDA OILANING ROLI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 36(2), 149-153.
13. Azizovich, G. A. (2024). Trade Relations of Population in Bukhara Emirate, Shariah Rules and Regulations in Commercial Affairs, Partnership Relations. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 189-194.
14. Azizovich, G. A. (2024). Family-Marriage and Inheritance Relations of the Population in the Bukhara Emirate. *Miasto Przyszłości*, 53, 964-969.
15. Gulyamov, A. (2024). BUXORO MUZEYNING TASHKIL TOPISHI TARIXI. *Modern Science and Research*, 3(12), 659-667.
16. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). BUXORO OCHILGAN MUZEYLARNING TASHKIL TOPISH TARIXI. *Modern Science and Research*, 4(1), 248-256.
17. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). O 'RTA OSIYO OLIMLARINING KARTOGRAFIK MEROSI. *Modern Science and Research*, 4(1), 221-227.
18. Srojeva, G., Gulyamov, A., & Haqqulov, M. (2025). XVII ASRDA BUXORODA ABDULAZIZXON MADRASASINING QURILISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(1), 471-478.
19. Gulyamov, A., & Ashurov, D. (2025). CHANGES IN THE LIFE OF THE WORLD'S COUNTRIES AFTER WORLD WAR II. *Journal of universal science research*, 3(1 (Special issue)), 333-341.

20. Gulyamov, A. (2025). MANG 'ITLAR SULOLASI DAVRIDA DAVLAT BOSHQARUVI, TUZUMI VA ICHKI SIYOSATI. *Modern Science and Research*, 4(1), 790-798.
21. Gulyamov, A., & Xamidova, R. (2025). ABU RAYHON BERUNIY BUYUK QOMUSIY OLIM. *Modern Science and Research*, 4(2), 758-766.
22. Gulyamov, A. (2025). BUXORO AMIRLIGIDA ISTIQOMAT QILGAN MILLIY-ETNIK GURUHLAR. *Modern Science and Research*, 4(2), 1020-1028.
23. Srojeva, G., Haqqulov, M., & Gulyamov, A. (2025). KUDZULA KADFIZ BOSHCHILIGIDA KUSHON IMPERIYASIGA ASOS SOLINISHI VA BU IMPERIYANING RAVNAQI. *Modern Science and Research*, 4(2), 109-117.
24. Haqqulov, M., Gulyamov, A., & Srojeva, G. (2025). JADIDLARNING 1916 YILDAGI XALQ QO'ZG'OLONIDA TUTGAN O'RNI. MILLIY HUKUMAT-TURKISTON MUXTORIYATI VA UNING FAOLIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 100-108.
25. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). BUXORO MUZEYINING II JAHON URUSHIGACHA BO 'LGAN DAVRDAGI FAOLIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 92-99.
26. Gulyamov, A., & Atoyeva, M. (2025). ABU ALI IBN SINO-ILM-FAN TARIXIDAGI BUYUK ALLOMA. *Modern Science and Research*, 4(3), 591-599.
27. Gulyamov, A., Yarashova, M., & Karimov, S. (2025). BUXORO VOHASIDA MATO VA MATO TAYYORLASH USULLARI. PAXTA. G 'UZAK. JUN. XALAJI. BO 'Z. OLACHA. BEQASAM. BAXMAL. ADRAS. *Modern Science and Research*, 4(3), 330-340.
28. Gulyamov, A. (2025). O 'RTA ASR SHAHARLARINING DEMOGRAFIK HOLATI, SHAHARLARNING KENGAYISHI, AHOLINING IJTIMOIIY TARKIBI. *Modern Science and Research*, 4(3), 974-983.
29. Gulyamov, A., Yarashova, M., & Karimov, S. (2025). ПОЛЬ ХАНА УЗБЕКА В РАСПРОСТРАНЕНИИ ИСЛАМА В ЗОЛОТОЙ ОРДЕ. *Modern Science and Research*, 4(3), 146-154.
30. Gulyamov, A., Yarashova, M., & Karimov, S. (2025). O 'RTA ASRLARDA G 'ARBIY YEVRUPADA SHAHAR-QAL'A, SHAHAR-CHERKOV, SAVDO O 'BYEKTI AHAMIYATIGA OID SHAHARLARNING VUJUDGA KELISHI. *Modern Science and Research*, 4(3), 122-131.

31. Muxamedovna, G. M. (2024). PARANJI TARIXI, YOXUD O'RTA ASR AYOLLARINING KIYIMI HAQIDA.
32. Gadayeva, M., & Sabriddinova, G. (2025). JADIDLAR FAOLIYATIDA XOTIN-QIZLARNING ORNI. *Modern Science and Research*, 4(3), 648-655.
33. Gadayeva, M. (2025). CHOLPONNING SHERLARIDA ERK, OZODLIK VA OZLIK MASALALARI. *Modern Science and Research*, 4(3), 549-563.
34. Gadayeva, M. (2025). ABDULHAMID CHOLPONNING JADIDCHILIK HARAKATIDAGI ORNI. *Modern Science and Research*, 4(2), 1013-1019.
35. Gadayeva, M. (2025). TURKISTONLIK GENERAL AYOL, MILLAT ONASI-QURBONJON DODXOHNING MARD, JASUR VA VATANPARVARLIGI HAQIDA. *Modern Science and Research*, 4(1), 344-352.
36. Gadayeva, M. (2024). MARKAZIY OSIYODA JADID AYOLLARI TARIXI. *Modern Science and Research*, 3(12), 652-658.
37. Muxamedovna, G. M. (2024). Millatimiz Faxri-Buxoro Ma'rifatparvari. *Miasto Przyszłości*, 52, 557-562.
38. Muxamedovna, G. M. (2024). TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(5), 97-102.
39. Mukhamedovna, G. M. (2024). The Sad Fate Of The Women Of Turkistan: About The "Hujum" Movement And Its Impacts On Agriculture. *SPAST Reports*, 1(7).
40. Muxamedovna, G. M. (2023). MAKTABLARDA TARIX FANINI O'QITISH AHAMIYATI. *Научный Фокус*, 1(5), 178-180.
41. Muxamedovna, G. M. (2023). TARIX FANINI O'QITISHDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. *Научный Фокус*, 1(5), 175-177.
42. Gadayeva, M., & Ismoilova, Z. (2024). The Importance Of Studying The Science Of Youth Psychology In Improving People'S Lives. *Modern Science and Research*, 3(2), 676-683.
43. Gadayeva, M., & Hamroqulova, N. (2024). The Basis Of The Use Of Development-Pedagogical Skills In Pedagogical Activity. *Modern Science and Research*, 3(2), 684-689.
44. Gadayeva, M. (2024). ABOUT THE HISTORY OF THE VEIL OR MEDIEVAL WOMEN'S DRESS. *Modern Science and Research*, 3(2), 1097-1103.

45. Gadayeva, M. (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459-464.
46. Universiteti, G. M. M. O. X. (2023). Uchinchi Renesans Davrida Ajdodlarimiz Merosini Organish Orqali Integratsion Ta'limni Yanada Takomillashtirish Tamoyillari: Часть 1 Том 1 Июль 2023 Год. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 1(1), 11-16.
47. Gadayeva, M. (2024). Attack Action. *Modern Science and Research*, 3(1), 1028-1033.
48. Gadayeva, M. (2024). Effective Ways To Use The" Thoughtstorm" Method On The Theme Of The" Eastern Renaissance" Era. *Modern Science and Research*, 3(1), 1024-1027.
49. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEXANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(3), 12-14.
50. Muxamedovna, G. M. (2023). Uchinchi renesans davrida ajdodlarimiz merosini organish orqali integratsion ta'limni yanada takomillashtirish tamoyillari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 22(1), 35-38.
51. Muxamedovna, G. M. (2023). History Of Patriotic Women. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 69-75.
52. Muxamedovna, G. M. (2023). Innovatsion TaLim-Buyuk Kelajak Poydevori. *World scientific research journal*, 17(1), 74-76.
53. Gadayeva, M. (2024). Effective Ways To Use The" Thoughtstorm" Method On The Theme Of The" Eastern Renaissance" Era. *Modern Science and Research*, 3(1), 1024-1027.
54. Gadayeva, M., Toshpolatova, S., & Muyiddinov, B. (2025). TARIX DARSLARINI OQITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 87-96.
55. Sadullayev, U., Gadayeva, M., & Toshpo'latova, S. (2024). MAHALLA-QADRIYATLAR BESHIGI. *Modern Science and Research*, 3(12), 1228-1238.
56. Muxamedovna, G. M., Shuhratovna, T. S., & Shokir ogli, S. U. TARIX FANLARINI OQITISHDA MUZEYLARNING ORNI.
57. Toshpo'latova, S., Gadayeva, M., & Sadullayev, U. (2024). SHARQ ALLOMALARINING DIDAKTIK QARASHLARI. *Modern Science and Research*, 3(12), 985-993.